

FORFATTERMØTET

I DETTE NUMMERET:

ELLEN VAHR

Er aktuell med

«Borte fra verden»

(Aschehoug)

Ellen Vahr med ny historisk roman

– OGSÅ NORGE HAR SIN «DJEVELOY»

At en blanding av kjærlighet og sprengstoffproduksjon kan bli en fengslende roman, er «Borte fra verden» bevis på. Ellen Vahrs trekantdrama avslører også en dyster og ukjent skamlett i norsk historie.

Av Tone Solberg Foto: Oda Berby

ELLEN VAHR

Alder: 62 år

Bor: På Vollen i Asker

Familie: Gift med Henning, to voksne barn, venter sitt første barnebarn i mars

Yrke: Utdannet økonom og coach, nå forfatter på heltid

Sosiale medier: Ellen Vahr og Forfatter Ellen Vahr (Facebook), @ellenvahr (Instagram) og ellenvahr.no (nettside)

I tre år har Ellen Vahr arbeidet med romanen som ble publisert i begynnelsen av januar. Som forfatter har hun solid erfaring med å levendegjøre historisk materiale. Både debutromanen «Gaven» og «Idle Hour»-trilogien er alle bestselgere som stadig tiltrekker seg nye lesere. Felles for disse historiene er at inspirasjonen er hentet fra sterke kvinneskjebner i egen familiehistorie.

I «Borte fra verden» begir hun seg ut i upløyd mark, både for egen del og for mange av de mest nerdete hobbyhistorikernes del. Og det var tilfeldigheter som førte henne på stien til historiens kjerne. Dette hendte for tre somre siden. Som så ofte ellers på solblanke dager hadde familien ankret opp seilbåten på Håøya utenfor Drøbak. De koste seg her, og pleide ofte å overnatte i denne perlen i Oslofjorden. Det skulle ikke gå lang tid før

Ellen skjønte hvorfor det vakre landskapet som de ulykkelige som ble holdt fanget her under første verdenskrig, ble kalt Djeveløya.

Denne sommerdagen i 2022 gikk Ellen tur til en del av øya hvor hun aldri hadde vært før. Der oppdaget hun forfalne murbygninger som ikke hørte hjemme i sommerøydyllen. Noen skilter på en vegg fortalte henne at det var restene etter en sprengstoffabrikk. Hun ble straks nysgjerrig. Noen tastetrykk på Google fortalte henne at 60 unge kvinner i 1916 ble tvangssendt hit for å arbeide. De var enten gatepiker eller fanger fra Landsfengselet for kvinner i Kristiania. De yngste var bare 14-15 år gamle. Arbeidsforholdene var så håre-reisende elendige at ettertiden la et tungt lokk over Haaøen Fabriker.

– Tanken som slo meg, var at dette var et hull i norsk industrihistorie. Selv om jeg også

STERKE KVINNEHISTORIER:
Felles for alle Ellen Vahrs tidligere
bøker, er at de springer ut fra
kvinneskjebner i hennes egen familie.
I den nye boken pleyer hun ukjent
mark.

«Jeg tenkte at denne historien må noen fortelle. Og jeg kjente på at denne «noen» måtte bli meg»

kjente veldig mye motstand, for det var en tung materie å gå inn i, tenkte jeg at denne historien må noen fortelle. Og jeg kjente på at denne «noen» måtte bli meg.

Du forsto også at dette kunne bli stoff til en roman?

– Jeg er ikke historiker, men en forfatter som er veldig interessert i historie og liker å grave meg ned i kildene. Samtidig liker jeg å skrive det historiske stoffet inn i en romanform som gjør det lett tilgjengelig for leserne. Jeg håper og tror, og har vel også erfart, at mange blir opptatt av historie gjennom bøkene mine.

«Borte fra verden» har to fortellerstemmer, Edith og Jakob. De kommer til orde i annethvert kapittel. Hvorfor har du valgt å gjøre det slik?

– Det var en lang og vanskelig prosess å finne formen, nettopp fordi jeg hadde å gjøre med tungt historisk materiale. Jeg visste tidlig at jeg ønsket å formidle denne

historien fra to sider, både fra fabrikkens ståsted og jentenes opplevelser. Til sammen er det jo en stygg, men fascinerende historie.

Kan du gi en kort presentasjon av to hovedpersonene – straffangen Edith og arbeidersonnen Jakob?

– Jakob er både sønn og sønnesønn av arbeidere på dynamittfabrikken på Sætre i Hurum. Fordi han har et forhold til direktørdatteren og skal gifte seg med henne, stiger han i gradene og blir personalsjef på den nye fabrikk på Håøya. Det som også er spesielt med den fiktive Jakob, er at jeg har gjort ham til sønnesønn til en svenske som kom til Norge med nitroglyserin i 1865. Alfred Nobel hadde akkurat startet fabrikk i Vinterviken utenfor Stockholm. Der produserte han det eksplosive stoffet som er utgangspunktet for dynamitt, og begynte å selge patenter til utlandet. Slik hadde det seg at en av de svenske arbeiderne kjørte

med hest og vogn hele veien til Kristiania. Det var starten på Nitroglycerin Compagniet. Da fabrikk på Lysaker etter ti års drift ble sprengt i filler, fikk de ikke lov til å bygge den opp igjen i et så tettbygget strøk. Jakobs svenske bestefar ble med ut til den nye fabrikk på Engene i Sætre. Hen fortsatte å jobbe som en vanlig, men entusiastisk arbeider. I likhet med Alfred Nobel mente han at dynamitten var en gave til menneskeheten. Den gjorde det mulig å bygge veier og sprengte seg frem i tunneler. Jakob opplever mye velvilje på grunn av bestefaren.

HEMMELIGHETEN PÅ HÅØYA.

Sam Eyde (1866–1940) var ingeniør og industribygger som er mest kjent for etableringen av store bedrifter som Elkem og Norsk Hydro. Mindre kjent er hans engasjement i sprengstoffindustrien. Etableringen av fabrikk på Håøya skjedde på hans initiativ. Ellen Vahr forteller historien i korte trekk:

– Eyde, som også var en kjent figur ute i Europa, ble kontaktet av den franske

hærledelsen som var i beit for mer våpen til krigen. Eyde ble spurt om han kunne reise til allierte Russland og hjelpe dem i gang med sprengstoffproduksjon. Der sto det dårlig til. De manglet både produksjonslokaler og råvarer. Eyde foreslo derfor at de kunne starte produksjonen i Norge og selge direkte til Russland. I løpet av rekordtid ble det reist 88 bygninger på Håøya.

Til tross for nesten gratis arbeidskraft ga ikke fabrikk den profitten Eyde hadde sett for seg. I stedet ble den et gigantisk tap hvor det meste gikk galt. De slet med transporten, som ble utsatt både for torpedoer og dårlig vær, og da den endelig kom frem, gikk lasten i luften på havnen i Arkhangelsk. Med den russiske revolusjonen i 1917 tok ordrene helt slutt. Året etter tok også krigen slutt.

*«Jeg synes det gjør godt å ha med en kjærlighets-
historie. Kjærlighetskraft og evnen til tilgivelse er
viktig for oss mennesker»*

Jakob oppfattes både som streber og sviker av sine kamerater på «golvet»?

– Han er nok en person som vet at han er eslet for noe annet, men har ikke ordentlig klart å finne ut hva han vil. I den første halvdel av boken er han ganske vinglete og ubevisst. Det er motet med Edith som gradvis åpner øynene hans og får ham til å våkne.

Hvem er Edith?

– Hun slipper ut av fengselet etter at fabrikkens har gjort en avtale med politimesteren i Kristiania om å sende sårt manglet arbeidskraft ut til Håøya. Hun ble foreldreløs som tenåring og måtte ta vare på seg selv. Vi skjønner snart at hun er en rakrygget og ordentlig person, og at det hun er domt for, bygger på den urettferdighet som fattige kvinner var utsatt for på den tiden. Jakob og Edith oppdager at de kjente hverandre som barn, og han gjør henne til talsperson for jentene på fabrikkens. Slik ga jeg de to hovedpersonene mulighet til å snakke sammen og drive handlingen videre. På den tiden var det ikke vanlig at en funksjonær og en arbeider kommuniserte.

Men Ediths rapporter bidrar ikke til å bedre forholdene på fabrikkens?

– Jentene ble utsatt for slavearbeid. De jobbet 12 timer i døgnet og fikk ingen beskyttelse mot det giftige stoffet de arbeidet med. Resultatet var utslett og eksem, gul hud, gult hår og gule tenner på toppen av at de var trangbodde og kraftig underernærte. Mange fikk kramper og besvimte i arbeidet, og noen døde av skadene. Beskrivelser av forholdene fant jeg blant annet i en artikkel fra Social-Demokraten i 1916 under tittelen «Sprængstoffabrikken paa Haaøen.

Skandaløse arbeidsforhold». Journalisten hadde vært ute og sett alt med egne øyne.

De ble også utnyttet seksuelt?

– Det gikk rykter om at menn rodde over fra fastlandet for å kjøpe sex av jentene. For dem var det et lite økonomisk tilskudd for å overleve og drømme om et bedre liv. Det heter seg at de også ble fraktet til festningen Oscarsborg fot å tilby sine tjenester til soldatene. Denne virksomheten er ikke dokumentert i offentlige kilder, men ryktene har svirret i mer enn hundre år. Det heter seg også at det ble født barn på Håøya, og at disse ble begravet der.

I sitt budskap kan romanen minne om klassisk arbeiderlitteratur hvor ditt ståsted er på de svakes side. Er det et bevisst grep?

– Ikke egentlig, men at arbeidersonnen Jakob skal gifte seg med direktorens datter er jo et grep for å sette fokus på klasseskillet. Jeg har lest mye arbeiderlitteratur, og jeg er oppvokst i den stolte arbeiderkulturen på Slemmestad. Min far

jobbet på eternittfabrikken, mens mor var bibliotekar. Hun inspirerte meg til å lese. Jeg føler fortsatt tilhørighet til miljøet jeg var en del av.

«Borte fra verden» er også en kjærlighetsroman. Hvorfor?

– Jeg synes det gjør godt å ha med en kjærlighetshistorie. Kjærlighetskraft og evnen til tilgivelse er viktig for oss mennesker. Dette er ikke noe jeg bevisst tar med for å holde på leserne. Det ble bare helt naturlig at det utviklet seg en kjærlighetsrelasjon mellom de to barndomsvennene. Det gir også et pusterom i en ganske tung historie.

En lykkelig slutt hører også med i en roman som både skal gripe, underholde og gi ny kunnskap?

– Mitt første utkast til avslutning var ikke særlig lykkelig. Etter en samtale med redaktoren innså jeg etter hvert at både de to hovedpersonene – og leserne – fortjener en lykkelig slutt. Det lå liksom i kortene. ■

OM BOKEN

«BORTE FRA VERDEN»

I Europa raste første verdenskrig. På Håøya i Oslofjorden arbeidet seksti unge kvinner med livsfarlig sprengstoff for å forsyne Russland med våpen til krigen. Mange av dem kom fra fengsler og gatemiljøer, tvangssendt for å gjøre et arbeid som få andre ville ta. Ikke ante de at de kom til å bli behandlet som slaver som ingen verdiget et snev av omtanke. «Borte fra verden» er den talende tittelen på en roman inspirert av virkelige hendelser på sprengstoffabrikken på Håøya under første verdenskrig.

